

ОБРАЗ ЛІСУ В НОВЕЛАХ ОЛЬГИ КОБИЛЯНСЬКОЇ

У статті проаналізовано реалізацію семантичної структури лексеми „ліс” у новелах Ольги Кобилянської. Вивчення інтерпретацій образу лісу (потенційні значення) дозволяє визначити художній простір новел, зрозуміти художнє бачення Ольги Кобилянської.

Ключові слова: семантична структура, лексема „ліс”, художній простір, потенційні значення.

Художній текст – явище багатомірне, тому і залишає кожному, хто його сприймає, простір для свободи думки [7, 89]. Вивчення ідіолекту письменника передбачає виявлення провідних змістових і конструктивних – з позиції семантики – констант, які оформлюють його структуру, де на першому плані „вертикальні зв'язки”, тобто певні співвідношення між елементами мови, об'єднаними в свідомості автора або читача деякими асоціаціями, названими в практиці метамови лінгвістики „парадигматичними”. Аналіз художніх текстів у цьому аспекті має на меті насамперед виявлення своєрідності світобачення індивідуального „генія”, втіленої у мовних образах, у цілісній словесно-образній системі його творів [5, 9].

Значення слова прийнято розглядати у сучасній лінгвістиці як певне складне утворення, як структуру, утворену з кількох ієрархічно зв'язаних між собою субструктур, як багатосаровий комплекс, конститuentами якого є семантика (інформація про позначувані словом предмети і явища зовнішньої дійсності), прагматика (інформація про умови комунікації), синтактика (інформація про правила вживання знака) [6, 12]. Відомо, що в структурі художнього твору відбувається емоційно-образна трансформація засобів мови. Процес цей двобічний: по-перше, актуалізується те, що потенційно існує у мовній системі; по-друге, виникають нові вербальні об'єкти, які репрезентують символічну структуру художнього твору. Семантична організація висловлювання у художньому тексті дещо відмінна від загальнономовної: якщо в будь-якому висловлюванні бачимо процес диференціації й звуження значення слова, то в художньому тексті спостерігаємо синтез (при збереженні диференціації значення) [7, 89].

Незважаючи на значну кількість фундаментальних розвідок з проблем лінгвістики тексту, продовжується лишатися актуальним питання про складники ідіостилу певного письменника, зокрема про ті ознаки глибинного змісту, який закладено в словесному образі.

Стаття продовжує низку праць, присвячених концептуальному аналізу лексеми „ліс” у творах Ольги Кобилянської [див.1,2]. Мета її – з'ясувати місце лексеми „ліс” у художньому просторі новел буковинської письменниці. Для аналізу ми обрали такі новели: „Битва”, „Віщуні”, „Природа”, „Час”, „Жебрачка”.

Твір „Битва” вважають шедевром пейзажної новели. Поштовхом до її написання дослідники вважають дві обставини: перша – це пережиті враження від вирубки лісу в Карпатах, про що авторка згадує в автобіографії: „...це – „Битва”, котру бачила я власними очима, перебувала більше як день в лісах, де зрубували ліс і де мала нагоду бачити боротьбу робітників з столітніми великанами, соснами та смереками, й подивляла фізичну силу і спритність одних та опір і маєстат природи з другої сторони...”[4, 98]; друга – знайомство з О. Маковесем, яке переросло у глибоке й щире почуття письменниці. Про що читаємо в автобіографічному оповіданні „Доля”: „Перед її душею виринув він... В її груді розігралася якась пісня. Давні, смутні, а zarazом прегарні, пречисті почування!.. Другого дня пішла в ліс і взяла папір та олівець з собою і почула там в зеленій глибині, де ніхто, ніхто не заходив писати яку-то річ. Про зелень і красу, і велич лісу, і про те, як залетів у них предивний птах якийсь білий... Потім поїхала даліше в гори – і те, що побачила тут, – то все разом витворило новелу, котра сталася пізніше його найулюбленішою поезією „Битва”[4, 162].

Неординарним і цікавим є художній простір новели. На початку твору Ольга Кобилянська знайомить нас із місцевістю, де проходять трагічні події, які власне, і творять конфлікт новели: „в околиці Руської Молдавиці зійшлися два пасма рівнобіжних гір так близько з собою, що долина, яка їх ділила від себе, могла бути вигідним місцем ігри хіба лише для бурного потоку. Де та долина ширшала або ставала ще вузкою, де глибилась цілком, – не знав ніхто докладно. Не було тут видно ніякої дороги, ніякої стежки, ніякого найменшого сліду людського життя...”(О.Кобилянська, 379). Спостерігачем, великим знавцем цих глухих безлюдних місць є сама письменниця. Вона детально, як прискіпливий фотограф, змальовує картину глибокого спокою **пралісу**. Хто може визначити вік цих дерев? Вони народжувались і вмирали без свідків,

процес абсолютно природний, адже людська нога тут не ступала: „зелено-брунатний, високий по коліна мох буяв, ніколи не тиканий, лагідними хвилями у мокрявій землі пралісу...” (О.Кобилянська, 379). Навіть поодинокі спів птахів не міг порушити предковічну таємничу тишу. Пейзаж статичний: „рідко коли вітер підіймав галуззя. Ледве при найсильнішій вихрі хитались корони” (О.Кобилянська, 379). Велич і могутність дерев описати важко, як зазначає письменниця; „їх пишні корони пестилися з облаками й зносили над собою лиш сяйво сонця” (О.Кобилянська, 379). Але свист локомотива, непрохані пришельці принесли страшне лихо – „зрубувати” дерева. „Ворожий сик, прошибаючи, пронизливий свист” зненацька порушив спокій і глибоку тишу лісу. Знищення промисловою фірмою могутнього лісу в Буковинських Карпатах передано з винятковою силою художньої персоніфікації. Древа, як живі істоти, в передсмертну хвилину чинять опір варварам. Усе живе в лісі діє: „молоді ялинки стояли так густо..., що дальній хід був майже неможливий. Вони кололи, в лице, рвали волосся і чіпалися вороже одежі” (О.Кобилянська, 382). Трагізм загибелі лісу поглиблюється заміщенням оповідача: оповідь стороннього спостерігача плавно і непомітно переходить в оповідь від імені жертви – вирубаних, замордованих до смерті дерев. Виникає враження справжньої битви, кривавої та немилосердної, посилене страшними жертвами по обидва боки: „гвалтовно здерта одіж смерек, оголені трупи велетнів, повалені одні на одних, над яким, наче над мерцями, кружляють птахи, розкидані пні, що нагадують білі кістки на бойовому полі” (О.Кобилянська, 388). Спустошення, абсолютна мертвечина (навіть зозуля перестала кувати), що прийшли на заміну бою, сповнюють гіркотою від усвідомлення страшної істини: людина у своїй суті залишається варваром, незважаючи на поступ цивілізації.

Отже, художній простір новели Ольги Кобилянської „Битва” обмежений певними рамками – це **смерековий ліс у Карпатах**. Прагнучи викликати у читача відповідний душевний стан, письменниця створює так званий „підтекст настрою”, застосовуючи для цього такі стилістичні засоби, як ритм фраз, шумові ефекти. Напруження лісу перед отими страхітливими словами „**зрубати**” письменниця передає за допомогою абсолютного уособлення, художньої тавтології та певної інверсії: „Древа задержали віддих, беззвучна тишина, повна очікування, розіслалася” (О.Кобилянська, 380).

Ольга Кобилянська магією свого таланту з прозаїчної сцени вирубування лісу витворила естетизований художній простір, де автентично протистоять краса і байдужість до неї, віра і безнадія, буяння флори і голі пеньки, врешті-решт життя і смерть.

Отже, лексема „ліс” у новелі „Битва” формує цілісний художній простір твору. Усі зміни „лісу” (праліс – зрубані смереки – залишені пні) визначають динаміку художнього твору й надають символічних значень: „знищення”, „урбанізація”.

У новелі „Віщуни” художній простір простежується своєрідною грою чорного і білого кольорів. Одним з віщунів буттєвої драми є лаконічний осінній пейзаж лісу, що „*закутується в чорний тон, - тон закінчення*”. У своєрідному заспіві бачимо й інших віщунів – „*чорний пен*”, *зграї перемоклих круків*”, що пізньої осені снують полями, мов дрібні грабіжники. Безпосередньо після цього зображується внутрішній стан головного учасника буденної драми. За допомогою одного-єдиного прислівника „також” письменниця вводить читача в енергетичне поле дії принципу паралелізму: „старому Войцехові, теперішньому побережникові панського лісу, також не то мрякою зависло” (О.Кобилянська, 412). Вагоме місце у новелі займає **ліс** і те, що насамперед визначає його, - *древа і квіти*. Він був великим, але його маленька наймолодша частинка належала Войцехові, хата якого знаходилась на краю лісу. Ліс був для Войцеха раєм, спокоєм і сенсом жити. Тільки „в зеленім його світі спокійно” йому було, оскільки стосунки з селом у нього не склалися, бо він „зайда” (О.Кобилянська, 410). Персоніфікуючи ліс, О. Кобилянська пише: „Ліс-великан узяв його в свої обійми, замкнув і відгородив від села, і йому добре”, „Крім лісу не знала нічого” (О.Кобилянська, 416). Як у кінокадрах змінюється ліс. Від кінця листопада на початку новели через ретроспективу спогадів про ліс у різні пори року до наступної зими – такий хронотоп твору. Добираючи відповідні кольори і відтінки, Ольга Кобилянська ніби й справді „малює” ліс. Ось ми бачимо „*зелений, широкий, тишиний-препишиний рай*” (О.Кобилянська, 410) – „*царство зеленого лісу*” (О.Кобилянська, 412), а ось – „*осніжене гілля лісу, що, ніби пухом одіте, тут і там тряслася зі свого біло-срібlistого одіння*” (О.Кобилянська, 418).

Впродовж усього твору письменниця показує глибинні зв'язки людини з природою (це задекларовано у назві). Невипадково мала Цецілія розмірковує над батьковим: „людина як деревина – як його попроведиш, так тобі й виросте”. Бажаючи віднайти „свою” деревину, вона просить допомоги у батька. „Старому, - пише Кобилянська, - дитяче питання ніби розсвітлює

душу, і він без наміслу каже: "Ти, моя душко, ти біла берізка" (О.Кобилянська, 412). Дитині таке визначення по душі.

Дівчинка з „білою” душею неодмінно передає через батька в костюл для Матері Божої білі квіти. Усі колізії твору переконують, що душа Цецілії розкрита для білого простору („О... я все буду біла!", „повного ангелів та святих"). У цій новелі образ білої дитячої мрії пов'язаний з образами чорних віщунів. Цей зв'язок уособлено в дубі-великані: „дуб-великан виднівся прекрасно свіжоосніженим гіллям своїм, мов висока біла мрія" (О.Кобилянська, 415). Та не судилося цій мрії втілитись в життя. Першими про це довідуються „віщуни": „нечувано довгий ряд чорного вороння підлітає звідкись і плавучим своїм льотом зсувається чорними клаптями на ліс" (О.Кобилянська, 419), і згодом: „Його дуб-великан облягли з вершка до долини самі чорні ворони". Авторка ніби не втримується від акцентації контрасту: „Дивно і приманливо виглядає той чорний гість на осніженій деревині, що лиш ще недавно одяглась набіло..." (О.Кобилянська, 420). Старий побережник розуміє, що відбувається, і забороняє дочці проганяти чорне птаство. Він говорить про це „так спокійно й рішуче, з таким смутним підданством у голосі, що Цецілія слухає" (О.Кобилянська, 420). У кінці новели остаточно домінує чорний колір. Віщуни попередили і про смерть, і про інші нещастя: помер Войцех, зрубано дуба-великана, розпадається, залишившись без господаря й оселі, родина побережника. І, врешті-решт, стається те, чого найбільше боявся старий батько, – гине Цецілія.

Отже, як бачимо, художній простір твору зітканий на контрасті білого і чорного кольорів, які домінують у змінах лісу, що визнає людину своїм господарем і віщує їй смерть. Білий колір символізує дитячі мрії про світле майбутнє, а чорний є символом смутку, смерті, кінця земного життя. Ліс, акумулюючи в собі всі почування героїв новели, реалізується у символічному значенні „віщун”.

Новела „Природа” спочатку була написана німецькою мовою 1888р., а в 1896 – 1897 р.р. Ольга Кобилянська переклала її українською. Неординарність задуму полягає в тому, що фабула тексту закута в призму спогадів та одночасного погляду автора на свого героя та героя самого на себе. Природа як центр, в якому відбуваються події твору, є також і засобом розкриття душевного стану героїв. Душа юної панночки, що звикла до багатства, хотіла чогось більшого, ніж „кімнатна краса". Те ЩОСЬ вона намагалась віднайти в лісі, в якому розглядала між вершками дерев небо, пильнувала за польотом орла, прислухалась до шуму води, що нагадував напівтихий сміх, а шум лісу був схожий на шум морських хвиль. Вона мріяла побачити хоч раз море: у бурю, або коли сходить сонце, або в місячну ніч. Ліс давав їй таке відчуття краси, але втамувати його не міг. Тому при знайомстві з хлопцем-гуцулом, вона зізнається: „я така, що не має щастя..." (О.Кобилянська, 321). А в ліс ходить, бо в ньому: „не видно того, що звичайно видно" (О.Кобилянська, 322). Описуючи їх зустрічі серед пишної карпатської природи, Ольга Кобилянська втілює ідею твору – показати відмінність між ними, зумовлену умовностями виховання міської дівчини і сина диких гір. Він – дитина природи: „Що я знаю? Яким кого бог сотворив такий він і є, яка в кого доля, так і живеться, а як вийде чоловікові час, то вмирає" (О.Кобилянська, 319), коли йому сумно – він співає: „справдешня дитина свого люду, він шукав полеглих у співі" (О.Кобилянська, 322). Ольга Кобилянська називає місто долиною. А ліс знаходиться на горі. Ліс мислить „серцем", місто – „головою" (по закону). Ліс тихий, гордий, одностайний, а долина – це „меланхолія всього готового, що на всьому витискує свою печать" (О.Кобилянська, 312).

У новелі природа є органічним світом людини. Вона виступає дійовою особою психологічного ряду, яка співпереживає найтонші порухи душевного стану героїв. Найважливіші події відбуваються в лісі, який є: 1) **місцем душевного відпочинку**: „в лісі лежала вона, витягнувшись на моху, і між вершками ялиць шукала неба. Се було гарно." (О.Кобилянська, 311); 2) **місцем зустрічі**: „і ся нечиста сила – то вона, прекрасна, червоно волоса відьма, що здибав її в лісі... Відьма? Таж він сказав був їй, що вона походить на образ матері божої, що висить у церкві..." (О.Кобилянська, 315); 3) **оманою**: „Мусиш мене шукати! – сичала у сні. – Аякже, шукати! На те, аби він прийшов сюди, ішов за її кликом бог знає куди... Він же не Довбуш! Коли сказав їй, що в лісі нічо не видно, сказала, що бачить у лісі те, чого звичайно не бачать!" (О.Кобилянська, 332). **Шум лісу** Ольга Кобилянська порівнює із шумом морських хвиль: „Іншим разом заглиблюлася зовсім у шум лісу і, закривши лице руками, уявляла собі, що лежить на березі моря" (О.Кобилянська, 311). Краса лісу манить до себе головну героїню новели, стає проекцією її душі. Найбільше їй подобався ліс у вересні: „коли в лісі тихо-тихо... Потоки дзюрчать поважно і швидко, і вода їх холодна, а над їх берегами не цвітуть уже цвіти." (О.Кобилянська, 313).

У новелі „Жебрачка” зображено **ліс як живий організм**: „ніколи не видавалась мені зелень лісу такою живою, інтенсивною...” А шум лісу нагадує море: „безперервний шум соснових лісів пригадував море і повно сонця.” (О.Кобилянська, 333). Сюжет твору – відтворення душевного стану оповідача в один день місяця червня, а точніше – від ранку до полудня. Споглядаючи за вікном своєї кімнати природу, герой роздумує про те, що „щасливий той, хто розуміє її!”. У своєму просторі кімнатної тиші хоче написати якесь оповідання. А „недалеко дому – може, зі сто років – сидить з самого ранку якась жебрачка і молить у перехожих милостині” (О.Кобилянська, 333). Коли він не витримує чути її прохання „змилюйтесь над нещасливою, а бог заплатить вам!” (О.Кобилянська, 334), іде до неї і подає милостиню. Отже, художній простір твору можемо розділити на вимірний (простір кімнати і сто кроків від дому) та фоновий, яким виступає ліс: „один з найкращих, найдикіших карпатських краєвидів пишався якраз перед моїм вікном.” (О.Кобилянська, 333).

Дослідження художнього простору новел Ольги Кобилянської дозволило визначити основні просторові характеристики цих творів (місце дії та його зміни, тип простору тощо). Художній простір новели „Битва” обмежений певними рамками – це *смерековий ліс у Карпатах*; зміни ж лісу („*нрالیс*” – зрубані смереки – залишені пні) визначають динаміку простору цього твору. Художній простір новели „Віщуни” – контраст білого і чорного кольорів, що є домінантою сюжету і визначає переміни лісу. У новелі „Природа” художній простір побудований на ідеї протиставлення *місто/ліс*, у новелі „Час” лексема „ліс” виступає обрамленням та реалізується у символічному значенні „*простір того, що існує в пам'яті*”, а художній простір новели „Жебрачка” розділений на вимірний (кімната та сто кроків від неї) та *фоновий*, яким є ліс.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кардашук О. Концепт каяття в повісті Ольги Кобилянської „Земля”/ Олена Кардашук, Олена Кульбабська // Наукова спадщина професора Семчинського і сучасна філологія: Зб.наук.праць: У 2-х ч. – К.: Київський університет, 2001. – С.135–140.
2. Кардашук О.В. Реалізація семантичної структури лексеми „ліс” у творі О.Кобилянської „Земля” / О.В.Кардашук, Л.В.Душак / Мовна комунікація і сучасні технології у форматі різномірних систем: матеріали всеукр. аук.-практ. конф. / (Горлівка, 19 – 20 травня 2009р.) – Горлівка: Вид-во ГДПІМ, 2009. – Вип.17. – С.101-105.
3. Кобилянська Ольга. Твори в 2-х томах. –Т.П. / Упоряд., передм. Ф.П.Погребенника – К.: Вид. Худож. літ. „Дніпро”, 1980. – 597с. – Бібліогр. в підряд. приміт.
4. Кобилянська Ольга. Слова зворушливого серця: Щоденники; Автобіографії; Листи; Статті та спогади/ Упоряд., передм. Ф.П.Погребенника. – К.: Дніпро, 1982. – 359с. – Бібліогр. в підряд. приміт.
5. Крупа М. Лінгвістичний аналіз художнього тексту. / Марія Крупа – Тернопіль: Підручники і посібники, 2005. – 416с. – Бібліограф.: С. 392–414.
6. Левицький В.В. Сучасне розуміння структури лексичного значення / В.В.Левицький // Мовознавство. – 1998 – №3 – С.12.
7. Міщук У. Поетична мова як репрезентант мовної особистості автора (на основі творчості Ліни Костенко та Василя Стуса) /Уляна Міщук // Українська мова. – 2008 – №2. – С.89.

Статья посвящена анализу реализации семантической структуры лексемы «лес» в новеллах Ольги Кобилянской. Изучение интерпретаций образа леса (потенциальные значения) позволяет определить художественное пространство произведений, понять особенности художественного видения автора.

Ключевые слова: семантическая структура, лексема „лес”, художественное пространство, потенциальные значения.

The article is devoted the analysis of realization of semantic structure of lexeme the «forest» in the short stories of Olga Kobilyanska. The study of interpretations of appearance of the forest (potential values) allows to define artistic space of works, understand the features of artistic author vision.

Keywords: semantic structure, lexeme ” forest”, artistic space, potential values.